

ПОВІДОМЛЕННЯ

В.М. Орлик (Кіровоград)

ПАЛАТИ ДЕРЖАВНИХ МАЄТНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ У ФІНАНСОВІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Серед найважливіших завдань України з моменту обрання нею курсу на ринкові реформи провідне місце посідають фінансова стабілізація, запровадження дійових механізмів стимулювання процесу виробництва, активізація соціальної політики. Розв'язання цих завдань неможливе без проведення продуманої та науково обґрунтованої фінансової політики. Вона є досить складною сферою діяльності законодавчої й виконавчої влади. Це явище багатопланове. Фінансова політика охоплює самостійні складові частини - бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну та ін.

Формування цієї політики, ефективна діяльність органів управління державними фінансами (казначейства, податкової адміністрації, митної служби й ін.) потребує створення оптимальних правових і організаційних управлінських засад для свого функціонування, що неможливо без вивчення досвіду інших країн та власного. Звичайно, розв'язання багатьох цих проблем можливе шляхом перенесення вже створених державних моделей в Україну, але уніфікація фінансового законодавства може не дати бажаних результатів через певні особливості стану економіки й традиції останньої.

Значний інтерес при дослідженні історії фінансової політики в Україні викликає вивчення діяльності спеціальних владних органів, що забезпечували надходження до бюджету від державних маєтностей у дореформений період. Важливу роль у реалізації фінансової політики Російської імперії в українських губерніях відігравало Міністерство державних маєтностей і його підрозділи на місцях, створені для більш ефективного та раціонального їх використання як джерела доходів країни.

Певні аспекти фінансової діяльності палат державних маєтностей в Україні були висвітлені у працях М.Дружиніна¹, Є.Сташевського² й І.Гуржіял. Разом з тим до цього часу залишається недослідженою проблема реалізації фінансової політики Російської імперії в українських губерніях підрозділами Міністерства державних маєтностей, кількісний та якісний склад цих палат.

Створення і діяльність останнього були тісно пов'язані з ім'ям П.Кисельова, який перебував на посаді міністра з 1837 р. до 1856 р. На нашу думку, найбільш вдалу характеристику цього державного діяча дав баварський посланник граф Оттон Де-Бре: "Граф Кисельов є у внутрішньому управлінні імперією представником прогресу й руху вперед, якщо ці слова взагалі можна застосувати до цієї країни. Він переконаний противник кріпосного права..., людина розумна, якій притаманні кмітливість, велике працелюбство та чесність"⁴. У травні 1837 р. П.Кисельов подав Миколі І "Попередні міркування про реформування управління державним майном", в яких вмотивовував необхідність створення нового міністерства, пропонуючи розподілити справи з управління казенними землями, лісами, селянами, іншим державним майном і фінансові між двома відомствами - Міністерством державних маєтностей та Міністерством фінансів⁵. Микола І підтримав цю пропозицію. При проектуванні штатного розпису нової установи П.Кисельов для залучення найбільш чесних і компетентних чиновників, за підтримки імператора, на-

близив їхні оклади до окладів Військового міністерства, що майже вдвічі перевищували аналогічні в інших відомствах. Створення Міністерства державних маєтностей мало триєдину мету: збереження й закріплення за державою її земель, лісів та іншого майна, використання їх для піднесення продуктивних сил державних сіл, підвищення їх платоспроможності й перетворення на точку опори при розв'язанні загальноселянського питання⁶. Виконуючи поставлені завдання, нове міністерство мало поряд з іншими функціями і фінансові. Адже останньому передавалася організація збирання податків з державних селян. Водночас йому доручалося припиняти довільні побори, приводити у відповідність ставки податків з аграрними й промисловими доходами, змінювати базу оподаткування через перекладання оброку та земських повинностей з душ на землю. Російський фінансист В. Лебедев зазначав, що саме доходи від її використання були джерелом зборів й їхня заміна земельною податтю, поширеною на землі всіх станів, стала найважливішою в реформуванні податкової системи⁷. У цьому плані Міністерство державних маєтностей виступило піонером реформування цієї архаїчної феодальної системи Російської імперії. Для оптимальної реалізації своїх фінансальних функцій воно протягом 1842 - 1851 рр. видало ряд інструкцій з проведення кадастрових* робіт. При оцінці доходності земель валовий продукт обчислювався у продуктах, переводився в грошовий еквівалент, при цьому відраховувалися затрати та отримували чистий прибуток⁸. У компетенції міністерства був дозвіл на переведення натуральних повинностей у грошовий еквівалент. У західних губерніях вимагалось від міністерства здійснювати обчислення доходів від орендних, старостинських й інших маєтків, встановлювати повинності, згідно з доходами, запроваджувати в них уніфіковане господарське управління, оберігати державних селян від утисків тимчасових власників⁹. Можна по-різному оцінювати реформування державних сіл П. Кисельовим, але незаперечним є той факт, що він намагався не лише підвищити прибутковість відповідних маєтностей, а і поліпшити майновий стан селянства. Про це свідчило формулювання обов'язків міністра в статті 46-й закону "Про заснування Міністерства державних маєтностей" від 26 грудня 1837 р., відповідно до якої він зобов'язаний піклуватися, щоб господарські повинності землеробів було приведено у відповідність з тими прибутками, які вони отримують від землі й промислів і щоб виконання їх "не призводило селян до розорення та не відбирало в них засобів до поліпшення їхнього побуту й примноження добробуту"¹⁰.

Після реформування центрального управління державним майном і виникнення відповідного міністерства постало питання про створення його місцевих підрозділів. Ще 1836 р. П. Кисельов писав, що "запровадження особливого управління державним майном у губерніях є першою та необхідною дією, воно повинне передувати рішучим змінам у податній системі, яке потребує певної поступовості й може мати успіх, коли нове управління набуде правильності та твердості своїх дій, повної та справедливої довіри селян"¹¹.

У квітні 1838 р. було затверджене "Установлення про управління державними маєтностями в губерніях"¹², згідно з яким передбачалося створення відповідних палат у 35 останніх в європейській частині імперії¹³, в тому числі й у 6 українських. З 1 січня 1839 р. з'явилися Катеринославська, Полтавська, Харківська і Чернігівська палати державних маєтностей та скасовувалося попереднє управління, в тому числі й Головна господарча контора над малоросійськими козаками з підвідомчими їй підрозділами¹⁴. У травні 1839 р. палати державних маєтностей з'явилися також у Херсонській і Таврійській губерніях¹⁵. Після виходу зазначеного закону почали створюватися гу-

* Кадастр (походить від французького *cadastre*) - реєстр відомостей про оцінку та середню прибутковість об'єктів.

бернські підготовчі комісії для передачі справ з казенних палат до палат державних маєтностей. У ряді випадків спостерігалися певні ускладнення в їхній діяльності. Так, наприклад, Катеринославська казенна палата намагалася передати до нового відомства нез'ясовані справи, не пов'язані з управлінням державними маєтностями¹⁶. Комісії виявляли порушення чиновниками казенних палат управління ними. У Херсонській губернії з державних селян стягувалися незаконні збори на будівництво та утримання церков, не завжди дотримувалися правил щодо продажу алкоголю тощо¹⁷. В ряді випадків порушувалося положення про стягнення податків, невчасно й з недоїлками провадилася розкладка останніх на селян. У деяких селах уся сума податкових платежів розподілялася порівну за кількістю ревізьких душ, в інших — на селян і худобу, на господарів залежно від їхнього майнового стану. Комісія встановила, що загалом розкладка податків проводилася нерівномірно, при обкладенні худоби чи іншого майна не бралася до уваги їх доходність¹⁸, а зібрані платежі інколи витрачалися не за призначенням¹⁹.

Закон від 30 квітня 1838 р. встановлював чотиріступеневу систему управління на місцях: палати державних маєтностей - окружні - волосні - сільські управління.

Палату державних маєтностей очолював керуючий, лісовий відділ — губернський лісничий. До її штату також входили радники, асесор, чиновники з особливих доручень, діловоди, столоначальники, бухгалтери, контролери, помічники, писарі, землеміри, лікарі, ветеринари, інженери та ін. У кожному відділенні з числа канцелярських чиновників призначався секретар для ведення журналів вхідних паперів²⁰.

Палати державних маєтностей як губернський орган мали власне загальне присутствіє. Воно створювалося для розв'язання справ особливої ваги, які перебували на розгляді палати, зокрема в галузі фінансової політики. Наприклад, це справи про побудову нових хлібних магазинів, надання позик і про способи закупівлі зерна для нужденних державних селян; виділення земель під різноманітні господарські й мануфактурні заклади, видачу позик з громадських та господарських капіталів; затвердження громадських присудів стосовно грошових зборів на мирські витрати; складення їх окладних листів з державних селян, внесення до них додаткових і вилучення скасованих зборів; продаж кріпосного нерухомого майна цих землеробів для поповнення недоїмок; переведення недоїмочних казенних поселень на господарчий стан до стягнення останніх; розстрочення державним селянам платежу податей та недоїмок; наслідки ревізій податкових зошитів сільських громад, шнурових книг, рахунків і звітів волосних правлінь, окружних начальств й інших підвідомчих палаті структур; про заміну натуральних повинностей державних селян на грошові та ін.²¹

На чолі Катеринославської палати було поставлено колезького асесора* Градського²². Через три місяці він отримав чин надвірного радника**. До складу цієї установи також призначили: радником господарчого відділення - майора Слепушкіна, губернським лісничим - колезького асесора Яковлева, асесором - колезького секретаря*** Шибаєва, начальниками округів: Катеринославського - капітана Гладкого, Новомосковськом) - поручика Миргородського, Павлоградського - титулярного радника Яніскольського, Олександрійського - підполковника Мадзалецького, Бахмутського - титулярно-

* Козельський асесор - цивільний чин VIII класу, згідно з "Табелем про ранги", і їдав чину майора.

* Надвірний радник - цивільний чин VII класу, згідно з "Табелем про ранги", і ї.повідав чинам підполковника, капітана 2-го рангу.

***Козельський секретар - цивільний чин X класу, згідно з "Табелем про ранги", відповідав чинам капітан-поручика, штабс-капітана, штабс-ротмістра, лейтенанта флоту.

го радника**** князя Чермантьєва, Ростовського - колезького асесора Колесникова²⁵. По Полтавській палаті були наступні кадрові рішення: радником господарчого відділення призначено колезького асесора Фененка, губернським лісничим — колезького асесора Слєпньова, асесором — губернського секретаря***** Руцького; начальниками округів: Полтавського - штабс-капітана Ельяшевича, Кобеляцького - штабс-капітана Сологуба, Кременчуцького - майора Сльозкіна, Переяславського - колезького секретаря Іваненка, Золотоніського - капітана Лацинникова, Костянтиноградського - колезького секретаря Малахова, Лубенського — надвірного радника Лосева, Лохвицького — капітан-лейтенанта Ольшевського, Прилуцького - майора Вауліна, Хорольського — колезького асесора Гребенщикова, Гадяцького — підполковника Панченка²⁷.

До Харківської палати й окружних управлінь призначалися: радником господарчого відділення — колезький радник Іванський, губернським лісничим - надвірний радник Ласкавець, асесором — колезький асесор Жилинський, начальниками округів: Сумського — штабс-ротмістр Кочуков, Лебединського - майор Хильчевський, Охтирського - підполковник Рудзевич, Богодухівського - титулярний радник Грачов, Валківського - титулярний радник Соколов, Харківського — колезький асесор Журавльов, Вовчанського — ротмістр Бородаєвський, Зміївського - колезький секретар Топчієв, Ізюмського - майор Мінченко, Куп'янського - штабс-ротмістр Штерич, Старобільського - полковник Молчанов²⁵.

До підрозділів Міністерства державних маєтностей у Чернігівській губернії призначалися: радником господарчого відділення — надвірний радник Карачинський, губернським лісничим - титулярний радник Валтер, асесором - штабс-капітан Силич, начальниками округів: Остерського - майор Язучейіський, Чернігівського — майор Єфремов, Городницького — титулярний радник Енько-Доровський, Козелецького - титулярний радник Ушинський, Ніжинського - штабс-капітан Позднюш, Новгород-Сіверського - майор Домбра, Стародубського - титулярний радник Король, Говозибківського - майор Ромашевський, Кролевецького — підполковник Підвисоцький, Конотопського — штабс-ротмістр Оболюєвський, Борзнянського - капітан-лейтенант Сахновський²⁶.

Херсонську палату після її відкриття очолив надвірний радник Гудим-Левкович, а Таврійську - надвірний радник барон Розен²⁷.

Як бачимо, серед призначених чинів 28 осіб (53,84%) становили військові, 24 особи (46,15%) - цивільні службовці. Найбільше, майже третина призначених - 16 осіб (30,76%) були чиновниками VIII класу, 13 осіб (25,0%) - IX класу, 11 осіб (21,15%) - X класу, 7 осіб (13,46%) - VII класу, 2 особи (3,84%) - VI класу та 2 особи (3,84%) XII класу. Аналіз класів керівників новоутворених підрозділів Міністерства державних маєтностей в українських губерніях свідчить про прагнення якісного відбору претендентів П.Кисельовим. Адже переважна їх більшість мала VI - IX класи - 38 осіб (73,07%). Для отримання IX класу до 1834 р. необхідною була університетська освіта або складання іспиту. Крім цього, в даний період IX клас давав право на спадкове дворянство.

Структурно палати державних маєтностей поділялися на 3 відділення: господарче, лісове і контрольне. У віданні першого перебували справи, пов'язані з управлінням державними селянами різних категорій, іноземними поселенцями, казенними запасними незаселеними та цілиними землями й

**** Титулярний радник - цивільний чий IX класу, згідно з "Табелем про ранги", відповіла» чинам капітана, ротмістра, осавула, капітан-лейтенанта флоту.

***** Губернський секретар - цивільний чин XII класу, згідно з "Табелем про ранги", відповідав чинам поручика, сотника, хорунжого і мічмана.

оброчними статтями. Щодо фінансових повноважень відділення керувало збиранням податків і натуральних повинностей з державних селян, зокрема затверджувало їх громадські присуди про збори на мирські видатки поселень, складало разом з казенною палатою окладні листи грошових податків та розсилало їх по волостях, постачало сільські громади податними зошитами й платіжними книжками встановленої форми, волосні правління -шнуровими книгами для реєстрації згаданих зборів. Відділення стежило за своєчасністю і правильністю розкладки грошових зборів у сільських громадах, за їхнім вчасним надходженням до повітових казначейств та волосних правлінь, про що звітувало міністерству. Воно вживало також заходів для стягнення недоїмок, розглядало справи про розстрочку їх платежів і податків, видавало розпорядження про передачу недоїмочних сільських громад у безпосереднє господарче управління до погашення їх боргів. Відділення, крім того, оберігало селян від усіляких заборонених та довільних зборів^{2*}. Щодо натуральних повинностей воно контролювало правильність їх розкладки й стягнення, не допускаючи довільних, розв'язувало справи щодо заміни останніх грошовими та ін.²⁹. Відділення займалося також виконанням рекрутської повинності державними селянами.

Лісове відділення мало в своєму підпорядкуванні губернські лісові угіддя, а контрольне — займалося перевіркою рахунків про обіг коштів у підрозділах палати, складанням генеральних звітів до Міністерства державних маєтностей³⁰.

Загалом палати мали у своєму віданні чотири категорії справ, зокрема щодо організації місцевого управління в округах, волостях і сільських громадах, підтримки у селянському середовищі поліцейського порядку, опікування правами, господарством та культурно-побутовими потребами селян, нагляд за виконанням ними повинностей³¹.

На повітовому рівні Міністерство державних маєтностей репрезентували окружні управління, які структурно нагадували губернську палату в зменшеному вигляді. Окружний начальник керував господарською частиною, а управління лісами, якщо вони були у наявності, покладалося на одного або декількох лісничих³². Обов'язки окружного начальника й окружних лісничих відповідали обов'язкам господарчого і лісного відділень палати державних маєтностей. Цілком слушно зауважив російський дослідник державного права О.Градівський, що повітова влада мала "більше значення для державних селян, бо в її руках зосереджувалося безпосереднє управління волостями й селами і тому, що вона стояла ближче до селян"³³. Округи державних маєтностей здебільшого відповідали повітовому поділу губерній, хоча законодавчо передбачалося створення кожного на два повіти у разі, коли в одному з них була незначна кількість державних селян³⁴. Як бачимо, на повітовому рівні організація управління державним майном була значно ефективнішою, ніж у Міністерства фінансів, де повітові казначейства відігравали роль статистів.

На території Київської, Волинської, Подільської губерній кількість державних селян була незначною, але у власності держави там налічувалося багато конфіскованих в учасників польського повстання 1830 р. маєтків, які перебували в економічному управлінні тимчасових власників. Загалом у західних губерніях Російської імперії було 1666 казенних маєтків (593 964 державних селян), у тому числі старостинських - 842 (307 063 особи), перших поєзуїтських - 164 (35 889 осіб), других поєзуїтських - 31 (9902 особи), конфіскованих - 354 (181 850 осіб), монастирських - 204 (17 950 осіб). Від греко-російського духовенства в Київській губернії перейшли 7 волостей (22 027 осіб на оброку)³⁵. Переважна більшість державних селян цього регіону перебувала на так званому "господарському становищі". Такі маєтки, звичайно, здавалися казною в оренду з торгів, на час якої тимчасові власники отримували всю повноту влади над селянами. А через те, що вони ставали ними

лише на короткий строк, то намагалися отримувати максимальні прибутки, надзвичайно експлуатуючи й визискуючи селян. Життя їх стало гіршим, ніж у поміщицьких маєтках.

В губерніях Правобережної України на час утворення Міністерства державних маєтностей було 64 645 осіб чоловічої статі всіх категорій державних селян у Київській, 38 755 - у Подільській і 28 668 - у Волинській⁵⁰. Керівництво державним майном у зазначеному регіоні реформувалося відповідно до "Установлення" про управління останнім у західних губерніях та Білостоцькій області від 28 грудня 1839 р.⁵¹ через утворення губернських палат державних маєтностей і передачі їм в управління з казенних палат цих останніх. Для прикладу про кількість їх наведемо наступні дані:

Таблиця №1-^а

Табель державних маєтностей Київської губернії, що перебували у віданні казенної палати й запропоновані до передання в нове управління	
Помістя: маєтків маєтків та сіл інших казенних поселень	31 213 64 539
Населення: відставних солдатів солдатів у безстроковій відпустці міщан і купців однодворців	461 особа 212 осіб 2096 осіб 2201 особа
Податки й повинності (щорічний збір): подушна подать, оброк земські повинності мирські збори	423 359 руб. 79 162 руб. 41 коп. 10 380 руб.
Недоїмки: подушна подать, оброк земські повинності мирські збори	34 123 руб. 9 коп. 1983 руб. 60 коп. 3395 руб. 93 коп.
За інвентарем та люстрацією щорічний прибуток маєтків: сріблом асигнаціями	75899 руб. 77 коп. 10 771 руб. 50 коп.

При передачі в новостворені спеціальні органи управління державними селянами казенні палати інколи навіть не володіли реальною картиною щодо кількості останніх. Так, зокрема при перевірці державних маєтностей у Волинській губернії генерал-майором Еммі й колезьким асесором Кременецьким виявилось 99 необлікованих державних селян⁵².

Надходження до бюджету з різних видів державних маєтків на Правобережжі були нерівномірними. Про це свідчать такі дані:

Таблиця №2^в

Доход у рублях на 1 ревізку душу

Губернія	Старос-тинські	По-монастирські	Перші поезуїтські	По-галиційські	По волостях оброчних селян
Київська	7,15	14,54	6,44	-	9
Волинська	12,72	11,94	18,54	-	-
Подільська	12,87	15,07	13,65	85,62	-

Така різниця пояснювалася тим, що при складанні інвентарів не було уніфікованих способів обчислення доходності маєтків відповідно до селянських прибутків.

Палатам державних маєтностей на Правобережжі відповідно до закону від 28 грудня 1839 р. підпорядковувалися тимчасові власники державних маєтків. Передбачалося припинення продажу з торгів останніх і для подальшого переведення державних селян на оброчне становище вказувалося на необхідність проведення нової люстрації¹. Але таке переведення здійснювалося досить повільно. Закон не передбачав знищення фільварочної системи. Видане тоді ж положення про люстрації західних губерній¹² також розвивало ідею збереження цієї системи з упорядкуванням устрою маєтків та лише згодом передбачало поступове переведення окремих селянських господарств на оброк. Відповідно до цього положення, маєтки з фільварочною системою отримали назву тих, що перебували на господарчому стані, на протигагу маєткам, які перебували на оброчному стані.

Найбільш послідовним і непримиренним борцем з фільварками й господарчим етапом державних селян у Правобережній Україні був київський, подільський та волинський генерал-губернатор Д.Г.Бібіков. Але незважаючи на його зусилля, процес переведення цих селян на оброк тривав повільно. Через 8 років після виходу положення про люстрації в правобережних губерніях значна частина селян перебувала на господарчому стані, зокрема 107 з 328 казенних маєтків Волинської губернії, у Київській - з 76 985 державних селян на оброку було 33 585 осіб, повністю завершилося переведення їх на оброчний стан лише 1859 р.^{4,1}

Відповідно до закону від 28 грудня 1839 р., на Правобережжі запроваджувалася триступенева система управління: губернські палати - окружні начальники - сільські громади. Особливості управління цим регіоном змусили уряд внести певні корективи в структуру палат державних маєтностей. До них поряд з вищезазначеними чиновниками вводився губернський люстратор з штатом спеціально підготовлених службовців. Крім того, для правової охорони державних маєтностей і державних селян створювалося спеціальне судове відділення.

Селянська реформа 1861 р. внесла свої корективи у справи управління державними селянами. Вони перейшли під владу загальних селянських установ і місцевої поліції, отримали волосний і сільський устрій нарівні з селянами, що вийшли з кріпосної залежності. Внаслідок цього 1866 р. було ліквідовано палати державних маєтностей, за винятком прибалтійських губерній[^]. На зміну їм створювалися управління державним майном для однієї або декількох губерній, як, наприклад, Херсонсько-Бессарабське, яким на повітовому рівні підпорядковувалися місцеві лісничі, їхні помічники, лісові кондуктори та лісова сторожа¹⁷. До складу управління входили керуючий, губернський лісничий, начальник господарчого відділення, лісові ревізори, чиновники з особливих доручень, секретарі, землеміри та інші службовці відповідно до штатного розпису, який затверджував міністр державних маєтностей. Так, зокрема в південно-західних губерніях для остаточного облаштування конфіскованих і секвестрованих маєтків при кожному управлінні тимчасово перебували чиновники з особливих доручень, а при управліннях Полтавської та Чернігівської губерній тимчасово запроваджувались посади уповноважених від казни для розмежування земель¹⁷.

[^]Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Кисельова. - Т.1. - М., - Л., 1946.

[^]Сташевский Е.Д. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине. -М., 1968.

- ³ Гуржій І.О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. - К., 1954.
- ⁴ Де-Бре О. Император Николай I и его сподвижники //Русская старина. - 1902. - №1.
- С.131.
- ⁵ Дружинин Н.М. Указ. соч. - С.504.
- ⁶ Там само. - С.523.
- ⁷ Лебедев В. О поземельном налоге. - СПб., 1868. - С. 133-134.
- ⁸ Анфимов А.М. Преобразование оброчной подати бывших государственных крестьян в выкупные платежи //Из истории экономической и общественной жизни России. Сборник статей к 90-летию академика Николая Михайловича Дружинина. - М., 1976. - С. 30.
- ⁹ Дружинин Н.М. Указ. соч. - С.525.
- ¹⁰ ПСЗ. 2-е изд. - Т.ХІ. - №10834.
- ¹¹ Сташевский Е.Д. Указ. соч. - С. 85.
- ¹² ПСЗ. 2-е изд. - Т.ХІІІ. - №11189.
- ¹³ Общее губернское учреждение //СЗ. - 1857. - Т.2. - 4.1. - Кн.2. - №1213.
- ¹⁴ Державний архів Харківської області (далі - ДАХО).- Ф. 31, оп.142, спр.784, арк. 30.
- ¹⁵ Державний архів Житомирської області (далі - ДАЖО). - Ф.118, оп.13, спр.296, арк. 39-42, 103; ДАХО. - Ф.31, оп.142, спр.784, арк. 229.
- ¹⁶ Російський державний історичний архів (далі - РДІА). - Ф.560, оп.1, спр.1072, арк.72.
- ¹⁷ Там само. - Спр.1089, арк.5-9 зв.
- ¹⁸ Там само. - Арк.12.
- ¹⁹ Там само. - Арк. 16 зв.
- ²⁰ Общее губернское учреждение //СЗ. - 1857. - Т.2. - 4.1. - Кн.2. - №1220-1224.
- ²¹ Там само. - №1288.
- ²² ДАЖО. - Ф.118, оп.13, спр. 296, арк.104-104 зв.
- ²³ Там само. - Арк.39 зв.- 40.
- ²⁴ Там само. - Арк.40 зв.- 41.
- ²⁵ Там само. - Арк.41зв. - 42.
- ²⁶ Там само. - Арк.42.
- ²⁷ Там само. - Арк. 104,
- ²⁸ Общее губернское учреждение //СЗ. - 1857. - Т.2. - 41. - Кн.2. - №1255.
- ²⁹ Там само. - №1256.
- ³⁰ Там само. - №1215-1217.
- ³¹ Дружинин Н.М. Указ. соч. - С.528.
- ³² Общее губернское учреждение//СЗ. - 1857. - Т.2. - 4.1. - Кн.3. - №3035.
- ³³ Градовский А. Начала русского государственного права. - Т.3. - СПб., 1883. - С. 283.
- ³⁴ Общее губернское учреждение//СЗ. - 1857. - Т.2. - 4.1. - Кн.3. - №3038.
- ³⁵ Сташевский Е.Д. Указ. соч. - С.87.
- ³⁶ Гуржій І.О. Назв. праця. - С.98.
- ³⁷ ПСЗ. 2-е изд.- Т.ХІV. - №13035.
- ³⁸ Складено на основі: РДІА. - Ф.560, оп.1, спр.1104, арк.72-75.
- ³⁹ Там само. - Спр.1107, арк.34.
- ⁴⁰ Сташевский Е.Д. Указ. соч. - С.88.
- ⁴¹ ПСЗ. 2-е изд. - Т.ХІV. - №13035.
- ⁴² Там само. - №13036.
- ⁴³ Гуржій І.О. Назв. праця. - С. 104.
- ⁴⁴ Собрание узаконений и распоряжений правительства. - № 875. - П.7-13, 16.
- ⁴⁵⁻⁴⁶ Общее губернское учреждение //СЗ. - 1857. - 1.2. - 4.1. - Кн.2. - №920; прим.1.
- ⁴⁷ Там само. - Прим. 3-4.

Резюме

У повідомленні йдеться про роль палат державних маєтностей українських губерній у фінансовій політиці Російської імперії.

In the report, the author reveals the role of the House of the Ukrainian provinces' state properties in the financial policy of the Russian empire.